

## GÖÇMEN İŞÇİLERİN İNSAN HAKLARI

Avukat Faruk EREM

### 1- KONU

Yakın insanlık tarihinde iki "büyük göç"e raslandı; 19. yüzyılda Amerika'ya göç ve 20. yüzyılda az gelişmiş ülkelerden Avrupa'ya göç. Bu iki göç'ün karşılaştırılmasında ilginç sonuçlar çıkarılabilir. İkinci Büyük Göç'ün asıl nedenleri ekonomiktir. Bu nedenler şöylece özetlenebilir:

Göçmen işçi akımının yakın gelecekte duraklayacağı yolundaki kuşkularda -hiç olmazsa şimdilik- yersizdir. Çünkü artık-değerden faydalanma bu işçileri kabul eden ülkelerde milli ekonominin önemli unsurlarından biri haline geldi.

a- Artık-değer kavramı yabancı işçi açısından daha açık biçimde kendini gösterir. Yabancı işçi kullanma isteğinin kökeninde artık-değerden işverenin daha fazla istifade edebildiği gerçeği yatar (bk. Granotier, s. 252). İşverenin sağlık, işgüvenliği ve benzeri yükümlülüklerinde tasarrufa gittiği, hiçbir siyasal hakkı, işten çıkarılmada güvencesi olmayan yabancı işçinin "hak arama özgürlüğü" nün bulunmadığı düşünülürse, insan hakları açısından konunun önemi daha iyi anlaşılır.

b- Göçmen işçi, çalıştıkları ülkede işsizliği arttırmakta mıdır? Konuyu inceleyemeyenler bu soruyu olumlu yanıtlarlar. Gerçek şudur; yabancı işçi kabul eden ülkede bazı ağır veya itibarsız işleri o memleketin kendi işçileri yapmak istememektedirler ve daha ziyade mesleki yetişim isteyen hizmetlerde "vasıflı işçi" olarak çalışmak istemektedirler. Fakat bir kesim insanların üst düzeyde kalabilmeleri için bir kesim insanın kullanılmasının insan hakları açısından izahı nasıl yapılacaktır?

c- Az veya çok vasıflı işçi kullanan işyerlerini kapsayan ülkeler, işçinin bu vasfı kazanması masraflarına katılmadan onlardan istifade edebilmektedir.

ç- Çalışanın ailesine sosyal güvenlik yardımları açısından göçmen işçi, vatandaş işçiden daha aza mâlolmaktadır. Zira göçmen işçinin, beraberinde getirdiği aile efradı vatandaş işçiye kıyasla daha az kalabalıktır.

d- Göçmen işçinin, üretimin önemli bir miktarını memleketine gönderdiği, pek az tükettiği düşünülürse çalıştığı ülkede enflasyonu yavaşlatan bir etkenliği olduğu da kabul edilebilir.

e- Göçmen işçi bulunduğu ülkenin genel masraflarına katılmakta, fakat bu katılmanın karşılığında aynı payı alamamaktadır. Bu suretle dolaylı yoldan, örneğin milli işsizlik sigortasının kaynağı çalışarak beslemektedir.

## 2 - GİRİŞ:

İkinci büyük göç bütün dünyada 1950 yıllarında başlamış, 1970 yılına doğru en yoğun halini almıştır. Türkiyeden dışarıya göçün tarihleri de buna uygundur. Sanayileşmiş ülkelerde sanayileşme hızı ile insan gücü artışı aynı oranı izleyememiş, iş gücü açığı hızla büyümüştür. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ise sanayileşme düşük hızdadır, buna karşın işsiz güç ve nüfus daha hızlı bir artış gösterdi. Böylece bir iş gücü fazlası ortaya çıktı. Aynı nedenler iç göçler için de geçerlidir. Fakat kentsel göç de işgücü fazlasını karşılayacak durumda olmamaktadır. Dış göçlere memleket içi ücretin düşüklüğünün de etkili olduğu söylenebilir.

“Yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarımızın sosyal güvenliği hakkındaki” 2147 sayılı Kanununun TBMM’nde görüşülmesi sırasında yapılan açıklamalarda da değinildiği gibi “klasik ve evrensel insan hakları yanında sosyal hakların da yeni içerik ve boyutlar kazandığı günümüzde yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın sosyal güvenlikleri ile ilgilenmek devletin başta gelen görevlerindedir”, “Avrupada yalnız insan hakları sözleşmesi değil, onun yanında Avrupa sosyal şartı da büyük ölçüde geliştirilmiş, yeni içerik ve boyutlar kazanmıştır” (Yasa Kütüğü n. 6 s. 39).

İnsan haklarını yeniden tesbit edecek, şimdiye kadar bilinenleri daha etkili hale getirecek, Uluslararası bir metne ihtiyaç vardır. İnsan haklarına yenilerinin eklenmesi, eski -yeni hakların bir sistem, genel bir görüş içinde tertibi gerekli hale gelmiştir. Helsinki anlaşması “son senet”inin bu ihtiyacı yansıttığını görmekteyiz.

a- İnsanlık öyle bir döneme girmiştir ki 1789 “İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi”nden, 1948 “İnsan Hakları Evrensel Be-

yannamesi"nden "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nden bugüne kadar ilân edilen metinler, klâsik metinler haline gelmiş, yetersiz oldukları anlaşılmıştır. Vaktiyle ancak o kadar yapılabiliyordu.

Oysa günümüz, insan haklarının sınırlarını daha genişletmeyi önleyen engelleri kaldırmış veya azaltmıştır. Halen, daha geniş bir görüşle bu hakların düzenlenmesi olanakları artmış gözükmektedir.

İnsan hakları demeçlerinin yayımlandığı tarihlerde "yabancı (göçmen) işçi" sorunu yoktu. "Yabancı" ile "Vatandaş" arasındaki fark genişledikçe, bundan "insan hakları zarar görür. Gittikleri ülkenin ekonomisine büyük katkıda bulunan "göçmen işçi" sorunu bu konuyu daha gerçekçi bir açıdan incelemeyi zorunlu kılmıştır (Bk. Calame, P. Les Travailleus Etrangers, Paris 1972, s. 13).

İnsan hakları açısından göçmen işçilerin milletlerarası statüsünün tesbit edilmesi ve insan hakları ilekesini benimsemiş ülkelerin bu statüyü kabule davet olunmaları zamanı gelmiştir. Göçmen işçiler sorununu "bırakınız gitsinler, bırakınız gelsinler" formülüne bağlayan, bunda gönderen ülkeler açısından elemeği fazlasına yatırım alanı, elemeğine ihtiyaç duyan ülke açısından da açığı kapama olanağı gören akım, elemeği piyasasında "serbestlik" anlayışını yansıtır. Fakat bu "liberalizm" gün geçtikçe geçerliliğini yitirmektedir. Helsinki antlaşması da bunu kanıtlamıştır.

Helsinki Antlaşmasının "Göçmen İşgücünün Ekonomik ve Sosyal Yönleri" bölümünde katılan devletler şu yükümlülükleri kabul etmişlerdir: "Göçmen işçiler ve kabul eden ülkelerin vatandaşları arasında iş ve çalışma koşulları ve sosyal sigortalar bakımından "hak eşitliğini özellikle konut koşulları sağlamaya çaba göstermek -göçmen işçilerin, işsizlik durumunda kabul eden ülkenin kendi vatandaşlarına sağladığı başka uygun iş bulma olanaklarından, elverdiği ölçüde, kabul eden ülke dilinde parasız öğretim sağlanmasını olumlu karşılamak- gönderen ülkelerin, ekonomik kalkınma çerçevesinde iş olanaklarını artırma amacı ile ve bu yolla bu işçilere dönüşlerinde iş bulmalarını kolaylaştırmak üzere, göçmen işçilerin biriktirdikleri paraları kendi ülkelerine çekmek konusundaki çabalarını olumlu karşılamak".

Bu kuralların da belirttiği gibi "Göçmen İşçilerin İnsan Hakları" ayrıca ve önemle ele alınması gerekli bir konudur: TBB. bu konu ile yakından ilgilenmiştir. İlk kez Yönetim Kurulu, yabancı ülkelere en çok işçi gönderen Sivas İlimizde yaptığı toplantı sonuçlarını bir bildiri ile kamu oyuna duyurmuştu:

Göçmen işçilerin durumunu ıslah için L'OIT'in ve BIT (Bureau International du Travail) in çalışmalarını ve özellikle 25-27. Ocak. 1974

de Paris'te toplanan göçmen işçilerin hukuki ve sosyal durumları konulu milletlerarası konferansın çalışmalarını takdirle karşılamaktayız. Fakat bu çalışmaların insan hakları doktrini açısından hukuki temellerinin açıklanmasında, daha bağlayıcı hale getirilmesinde zaruret ve fayda vardır.

OIT ve BIT'in çalışmaları ile 1973'de Helsinki'de başlayan 1975'de Cenevre'de çalışmalarını sürdüren ve 1977'den sonra da çalışmalarını sürdüreceği olan "Avrupa'da güvenlik ve işbirliği konferansı" arasında bir düzenleme ve ayarlama faydalı olacaktır.

"Gerçekte yabancı işçi göçünün tek nedeni ekonomik gereksinmedir. Ancak, 1950 tarihinden itibaren değişik bir nitelik gösteren göç devrimininin değişik ve karmaşık birçok nedenleri vardır. Bu nedenler arasında ortak özellikler gösterenleri bir arada toplayıp iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar yabancı işçiyi çekici etkenler ve yabancı işçiyi itici etkenler'dir" (Hasbioğlu, M. İnsan Hakları Karşısında Göçmen İşçiler- Yargı, 1978, s. 29).

"Göçmen işçilerin yaşama hakkı, özgürlük ve kişi güvenliği çalıştıkları ülkelerce Evrensel İnsan Hakları Bildirisinin 3. madde hükmüne uygunluk arzmelidir. Onların fiziksel güvenliği ve insanlık vakaları hukuksal güvencelerle korunmalıdır. Ayrıca ırkçı ve yabancı düşmanlığı gibi ayrımlara yol açılmamalıdır" (Hasbioğlu, s. 7).

b- Bir toplumda bazı grup insanları bazı haklardan yoksun kılmanın "insan hakları"na aykırılığı kabul edilmelidir. "Yabancıların insan hakları" ile "göçmen işçi" sorununu birbirinden ayırmak mümkün değildir. İnsan haklarının evrenselliği ile yabancı işçilerin her ülkedeki hukuki statüsünün farklı oluşu izahsız kalmaktadır.

Göçmen işçileri kabul eden ülkede hor görülme sebepleri çeşitlidir. Hatta bu, göçmen işçinin davranışlarından da ileri gelebilir. Fakat en ağır basan sebep ırkçılık anlayışının kalıntılarından gelmektedir.

Göçmen işçiye sadece ücretinin ödenmesi yeterli sayılmaz. Sosyal ve kültürel gelişmesinin gerektirdiği masrafları yabancı işçinin maliyetine eklenmelidir.

Yabancı işçinin sendikalaşması sağlanmamaktadır. Sendikalar ülkelerinde yabancı işçilerden oluşan "yedek el emeği"ni, işçi sorunlarını yönetmek tekelciliğinden gelen güçlerini azaltıcı etkenlerden saymaktadırlar (Calame, s. 84).

El emeğine muhtaç yabancı ülkelerin "işçi politikası" sadece çıkarıcılık ölçüsüne dayanmamalıdır. Konu insanlararası "işbirliği"dir.

Böylece ölçü çok değişik olacak; "İnsan Haklarında Yeni Anlayışa" daha uygun sonuçlar verecektir.

Bir insanın yabancı bir ülkede, örneğin, turist olarak bulunması ile "göçmen işçi" olarak bulunması aynı değildir. Çoğunlukla ülkeler yabancı işçiyi, "tecrit" etmek isterler. Bunun için de alınan her tedbir insan haklarında kısıntı doğurur. Bazı ülkeler, tersine yabancı işçiyi toplumda eritmek, kendilerine mâletmek isterler. Bu ülkeler artık pek azalmıştır.

Bir başka ülkeye, çalışmaya giden bir işçinin "insan hakları" diye kabul ve ilân edilen haklardan ve "grev hakkı"ndan yoksun kılmasını, sırf çalışmak için ülke değiştirmiş olmakla izah etmek mümkün müdür?

Sosyal güvenlik açısından yerli işçi ile yabancı işçi arasındaki farklar bazı ülkelerde pek büyük, bazı ülkelerde ise önemsenmeyecek kadar hafiftir. Bu konuda eşitlik ilkesini sağlamak gerekir. Yabancı işçi de bütün sigorta kollarından eşitçe faydalanmalıdır. Özellikle "işsizlik sigortası" açısından durum düzeltilmelidir. Bazı "sosyal yardım"lardan (örneğin sağlık yardımından) faydalanmak için belli bir süre o ülkede bulunmuş olmak koşulu isabetli değildir.

Göçmen işçilerin insan hakları konusunda en ağır sorun "kaçak (turist pasaportlu) işçilerin" korku ve iş bulamamak yüzünden en düşük ücrete ve insanlık dışı yaşama razı olmalarıdır.

### 3- GÜVENCE:

Gittikleri ülkenin "milli ekonomisi"ne büyük katkıda bulunanların, kendilerine daha az yabancı gözü ile bakılmasını istemek hakları kabul edilmelidir.

Eğer yabancı bir ülkede çalışıp üretime katılanlar sadece bir araç, "bir "eşya" sayılırlarsa, bundan insan haklarının zarar görmediği öne sürülemez. İnsanlık anlayışının, "örtülü kölelik" örneğine dönüşecek bir "göçmen işçi" sorununu çözümleyemeyeceğini düşünemiyoruz. Göçmen işçilerin bilincine vardıkları sorun şudur: Sadece işgücü sayılmamak isteği.

Öte yandan "İnsan Hakları Evrensel Beyanname"nin 23. maddesinde öngörülen "elverişli çalışma koşulları", "eşit ücret hakkı", "çalışanın kendisi ve ailesine insanlık hayasiyetine uygun yaşayış sağlanması"ni istemek hakkını "göçmen işçiler" konusunda açıklığa kavuşturacak uluslararası kurallara ihtiyaç vardır. "Göçmen işçilerin insan hakları" bütün çalışmaların önüne alınmalıdır.

Daima, belki de haklı olmayan sebeplerle hudut harici edilme tehlikesi karşısında kalmak insan için zaruri olan emniyet duygusunu yok etmektedir. Göçmen işçilerin çalışmağa gittiği ülkeden çıkarılması şartları evvelden, pek açık şekilde tesbit edilmiş olmalıdır. Göçmen işçinin çalıştığı ülkeden çıkarılması bir adli güvenceye bağlanmalıdır. Suçluların geri verilmesinde dahi -genellikle- kabul edilmiş olan adli güvence göçmen işçilerden esirgenmemelidir.

Bazı ülkelerde sınır dışı edilmeye karşı ilgiliye bir komisyona başvurma hakkı tanınmıştır. Fakat bu komisyon idaridir. Kaldiki "acele hallerde İçişleri Bakanı gecikmeden hudut haricine çıkarma emrini verebilir" (bk. Granotier, s. 155).

Sendikal çabalara katılma, Sendika yönetiminde görev alabilme açısından yerli-yabancı işçi eşitliği sağlanmalıdır.

#### 4- YÖNETİME KATILMA:

İnsan haklarını saptayan metinlere "çalışanın yönetime katılması hakkı" eklenmelidir.

Bulduğumuz çağ, "insan emeği"nin ekonomik ve hukuk analizini yapmış, bütün ayrıntıları ile değerini açıklamıştır. Sadece ücret ödenmesi ile emeğin karşılığını iddiaya imkân yoktur. Bazı ülkelerin çalışanını yönetime katılmasını sağlayan kanun hükümleri kabul etmiş olmalarını insan haklarına saygı örneği saymaktayız. Yönetime katılmanın farklı modelleri olabilir. Fakat bunun insan hakları arasına alınması her ülkede insanlık idealine doğru ilerlemeyi çabuklaştıracaktır.

Kuşkusuz genel-siyasal seçimlerde "oy hakkı" tanımaya ülkeler hazır değildir. Fakat bazı hakların tanınmasında sakınca görülemeyecek bir anlayışın belirli hale geldiğini söyleyebiliriz. Özellikle "Belediye seçimleri"nde yabancı işçinin oy sahibi olması mümkündür. Bazı ülkelerin bunu kabul etmiş olması insanlık adına, "onurlu davranışlar"dan sayılacaktır. İnsanları bir topluluğa kabul edip, yine de uzak tutmak anlamsızdır. Ayrıca, "insan vakarı" ile de bağdaşmaz.

İsveç 1976 yılından beri en az üç yıl İsveçte çalışmış ve onsekiz yaşını doldurmuş yabancı işçiye yerel seçimlerde seçme hakkı tanımıştır. Diğer bazı ülkelerde de gelişmeler olmuştur.

#### 5- SOSYAL SORUNLAR:

Zengin bir toplumda göçmen işçilerin oluşturduğu "fakir kesim". Bu sayısız sosyo-psikolojik sorunlar üreten bir durumdur.

a- Göçmen işçilerin, çalıştıkları ülkede ayrı bir sosyal sınıf oluşturdukları, bunlara "proleterya altı" (=sous proleteriat=Lumpen-proleteriat) denildiği bilinmektedir (Granotier, B. Les Travailleurs immigrés en France, Paris, 1976, s. 29; Delevski, Antagonismes sociaux et proléteriens).

b- "Göçmen işçilerin sosyal patalojisi" ayrıca incelenmelidir: Göçmen işçilerde en çok rastlanan, başta tüberküloz olmak üzere soluk alma organları hastalıklarıdır. Bu hastalıklar, genellikle göçten bir yıl sonra patlak vermektedir. Bundan sonra sindirim organları (başta ülser), bunlardan sonra da akıl (sinir) hastalıkları görülmektedir. Göçmen işçilerin suçluluğuna gelince bu da ayrı bir sorundur (Champion, Y. Migration et Maladie mental, 1965).

Göçmen işçilerin, henüz korunma önlemleri iyice anlaşılamamış işlerde (atom santralleri gibi) çalıştırıldıkları bilinmektedir. Bu gibi işlerde çalışmış olanlarda "kanser"li oranı yüksektir. Fakat kanser geç teşhis edildiği için iş-hastalık nedenselliğini saptamak kolay olmamaktadır.

c- "İşçi ailesinin bölünmüş bir aile düzeni içinde yaşamak zorunda bırakılması, iki ülke toplumu için de son derece ciddi sosyal sorunlara yol açabilecek niteliktedir. Bu durum Avrupa Sosyal Haklar Temel Yasasının (ailenin sosyal, hukuki ve iktisadi hakkı) ile ilgili 16. maddesine de aykırıdır (Türk-İş Raporu).

ç- Göçmen işçi, işçi sınıfının, sakıncasız (!) artmasını sağlar. Çünkü göçmen işçinin siyasal hakkı yoktur. Bu açıdan göçmen işçi uygulamasının sınıflararası dengeyi sağladığı da ileri sürülmektedir. (Granotier, s. 259).

d- Göçmen işçi sorununun siyasal yönü yok değildir. Bölmek ve hükmetmek takdiği kullanılmıştır. Amerika'da 1919 (Chicago), 1943 (Detroit) kanlı olaylarında işverenlerin zenci işçileri fazlaca alıp onları grev kırıcı olarak kullanmaları ve bunu ırk ayırımı çatışması gibi gösterdikleri unutulmamıştır. Göçmen işçilerin de aynı biçimde kullanılmak istendiğini gösteren olaylara rastlanmaktadır. Göçmen-vatandaş işçiler arasında zaman zaman raslanan olayları düzeyssel nedenlerle izah etmek yanlıştır. Göçmen - vatandaş işçi karşı karşıya getirilmektedir.

## 6- DÖNÜŞ:

"Yurt dışında ayırt edici bir sosyal politika çerçevesinde en ağır, yorucu ve saygınlığı düşük işlerde horlanma pahasına, bir alt proleterya olarak çalışan göçmen işçiler, güçlülükle biriktirip ülkelerine aktarmakta oldukları dövizlerin, kendi sorunlarının çözümüne katkıda bu-

lunmaktan çok, dışa bağımlı çarpık bir ekonomiyi sürdürmede savurganca kullanıldığını ve buna bağlı olarak toplumsal yapının dış göçe zorlayıcı çelişkilerini, daha da keskinleştirici yönde işlev gördüğünü anlamışlar ve son yıllarda giderek aktarımlarını azaltmışlardır.” (Güven, S. Göçmen İşçinin Sorunu, Cumhuriyet: 25.10.1978). O halde “işçi dövizinin tahsis biçimi” yasal ölçülere bağlanmalıdır.

Göçten dönüşü engelleyen koşulların kaldırılması sorunu küçümsemez. O halde “işçi dövizinin tahsis biçimi”nin sosyal ve yasal ölçülere bağlanmasında bu sorun başa alınmalıdır.

#### 7- SONUÇ:

Şüphe yokturki endüstrileşmiş veya elemeğine muhtaç memleketlere kitle halinde işçi göçleri çağımızın büyük sorunlarından biridir. İnsan haklarını ilân eden metinlerin bu açıdan gözden geçirilmesinde yeni önlemlerin alınmasında zorurluk vardır. “Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Son Senedi”ni, bu bakımdan güçlü bir girişim saymakla beraber yeterli bulmamaktayız.

Göçmen işçilerin insan hakları sorunu uluslararası yepyeni bir hukukun doğuşuna etkili olmaktadır.

“İnsan Hakları” insan’ın yarattığı bir kavramdır. Bu kavram insanın “mukadderatı”nı yansıtır, somutlaşmadıkça anlamsızdır. Çünkü insan soyutta yaşamaz. İnsan hakları somutlaşmamışsa “hukuk” da yoktur.